

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.4>

Гуйван П. Д.,

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, докторант
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України**ЗМІСТ ТА ЧАСОВІ КООРДИНАТИ ЗАХИСТУ ПРАВА,
ЯКЕ НАБУВАЄ ДОБРОСОВІСНИЙ СУБ'ЄКТ ПРИ ОТРИМАННІ РЕЧІ
ВІД НЕПОВНОВАЖНОГО ВІДЧУЖУВАЧА**

Анотація. Ця стаття присвячена дослідженню актуального питання про правовий статус особи, котра добросовісно набула майно у неповноважного традента і продовжує утримувати його. Яке право при цьому отримує окупант. В наукових працях уже не є актуальним питання, що взагалі ніякого повноваження не набувається, бо той, хто передав річ, не мав на це права. Сьогодні дослідники єдині, що набувач отримує право, але існують принципові розбіжності щодо змісту його: одні наполягають, що набувається власність, інші доводять, що то є право на безтитульне володіння. Автор підтримує концепцію, за якою у разі, коли майно вибуло з володіння власника без дефекту його волі (не було вкрадене чи загублене тощо) добра совість набувача є тим чинником, який зумовлює перехід до нього власності в момент передачі речі. Розвиваючи цю тезу, доводиться, що віндикаційний процес у такому випадку не є належним способом захисту втраченого володіння, бо позивач вже на час розгляду спору не є його суб'єктом. Адже ст. 330 ЦК чітко каже, що добросовісний набувач отримує власність на майно від неповноважного традента вже в момент його передачі. Відтак заперечення проти віндикації мають значення як аргумент про наявність права у відповідача і відсутність його у позивача, а не є фактором, що обумовлює відібрання майна чи залишення його у окупанта. При пред'явленні віндикаційного позову у такому разі набувач, всупереч поширеній у літературі та правозастосовній практиці думці, має посилатися на свою добру совість, застосовуючи правило статті 330 ЦКУ, а не ст. 388 ЦКУ. Таким чином, він протиставлятиме вимозі про витребування майна своє право власності, і позивачеві суд повинен відмовити саме в силу відсутності у нього того повноваження, за захистом якого він звернувся. Також у роботі спростовується доктринальна парадигма стосовно того, що набувач отримує право володіння, що може перетворитися у власність тільки після відмови суду у віндикації. Основним недоліком такої правової побудови є те, що поза регулюванням залишається належність права власності у випадку, якщо віндикаційний позов взагалі не буде пред'явлений. В такому разі, якщо слідувати коментованому правилу, наявність у добросовісного набувача права власності та момент його виникнення буде залежати від існування такого позову.

Ключові слова: *добра совість окупанта, віндикація, колізія позовів.*

Guyvan P. D. The content and time coordinates of the protection of the right acquired by a bona fide subject upon receiving a thing from an unauthorized alienator

Abstract. This article is devoted to the study of the topical issue of the legal status of a person who in good faith has acquired property from an unauthorized third party and continues to maintain it. What right does the occupier get? In scientific works, the question that no authority is acquired at all is no longer relevant, because the one who transferred the thing did not have the right to do so. Today, researchers agree that the acquirer receives the right, but there are fundamental disagreements about its content: some insist that ownership is acquired, others prove that it is the right to untitled possession. The author supports the concept that, in the event that the property left the owner's possession without a defect of his will (it was not stolen or lost, etc.), the good conscience of the acquirer is the factor that determines the transfer of ownership to him at the time of the transfer of the thing. Developing this thesis, it is proved that the vindication process in such a case is not a proper way to protect the lost possession, because the plaintiff is not its subject at the time of the dispute. After all, Art. 330 of the Civil Code clearly states that a bona fide acquirer receives ownership of property from an unauthorized third party at the moment of its transfer. Therefore, objections to vindication are important as an argument that the defendant has a right and the plaintiff does not have it, and is not a factor determining the taking of property or leaving it with the occupier. When

presenting a vindication claim in such a case, the acquirer, contrary to the opinion widespread in the literature and law enforcement practice, must refer to his good conscience, applying the rule of Article 330 of the Civil Code, and not Art. 388 of the CCU. Thus, he will oppose the demand for the claim of property with his right of ownership, and the court should refuse the claimant precisely because he does not have the authority for the protection of which he applied. Also, the work refutes the doctrinal paradigm regarding the fact that the acquirer receives the right of possession, which can turn into ownership only after the court refuses to vindicate. The main disadvantage of such a legal construction is that the property right remains outside the regulation in the event that a vindication claim is not filed at all. In such a case, if the commented rule is followed, the availability of the bona fide acquirer of the right of ownership and the moment of its occurrence will depend on the existence of such a claim.

Key words: *good conscience of the occupier, vindication, conflict of claims.*

Особа, що отримала майно у володіння від неповноважного відчужувача, може набути на нього право власності у різний спосіб. Але, як правило, такому набуттю передують певний час нетитульне володіння річчю, чи, як мінімум, до певного судового рішення, суспільне усвідомлення такого нетитульного володіння. Відтак, досить нагальними є питання щодо визначення прав володільця чужим майном та проблеми, пов'язані з охороною такого володіння. Чи є якимсь правовим підґрунтям у нетитульному володінні чужою річчю. Із цього приводу доречно згадати слова Є.О. Харитонова, який зазначає, що, говорячи про володіння як про правову категорію, необхідно розрізняти «право володіння» як елемент права власності та як вид права на чужі речі (відповідно до концепції ЦКУ) і «володіння» або ж ближче до традицій української правничої термінології – «посідання» як особливе (окреме) речове право [1, с. 334]. Володіння майном, що ґрунтується на певному праві, захищається способами, передбаченими чинним законодавством. Якогось спеціального захисту воно не потребує [2, с. 10]. Зовсім інша річ, незаконне, але передбачене правом утримання майна.

В цивілістичній доктрині проблемам набуття права володіння чужою річчю і трансформації його у власність, а також питанням юридичного зацесті такого права присвячені праці таких вчених, як Шершеневич Г.Ф., Моршкін Ф.Л., Харитонов Є.О., Підпригора О.А., Дзера І.О., Цюра В.В., Харченко Г. та інші. Утім темпоральні аспекти цих відносин вивчені не достатньо. Зокрема продовжує залишатися вельми актуальним і спірним питання про момент отримання добросовісним незаконним набувачем права власності на товар, який він утримує. Існують принаймні три правові концепції з даного приводу, і кожен з них має своїх адеп-

тів в науковому середовищі. Складності додає певне нечіткість чинного матеріального законодавства, зокрема вбачається у темпоральному плані колізія між правилами ст. 330 і 388 ЦК України. Тож, метою даної статті є з'ясування особливостей часових меж і змісту права, яке набуває окупант, отримавши річ від неповноважного градента.

Окупація речі, яка не має ніякої правової основи чи будь-якої іншої правової підстави, у юридичній літературі називається безтитульним володінням [3, с. 666]. Існує багато підстав виникнення фактичного безтитульного володіння: припинення дії договору, коли власник з якихось причин не вимагає повернення майна; визнання недійсними низки правочинів, якщо особа, яка фактично тримає майно у себе не була стороною у недійсному правочині; спливу строку позовної давності для пред'явлення виндикаційного позову; неможливість для власника витребувати майно з чужого незаконного володіння; несвоєчасне оформлення права на спадщину або відсутність спадкоємців; належне оформлення права власності на нерухоме майно; заволодіння безхазяйним нерухомим майном; безвісна відсутність власника; неправомірність документів, які посвідчують право власності на нерухоме майно тощо. З метою організації належного матеріального обороту таке володіння повинно мати якимсь правовим обґрунтуванням. Ось тут починаються наукові суперечки: одні дослідники вважають, що набувач отримує лише право володіння, але більшість дослідників та законодавство пішли іншим шляхом і обстоюють правило, за яким за певних обставин добросовісний окупант може стати власником подібного майна.

При цьому, якщо є підстави для визнання права власності за добросовісним набувачем, добросовісність незаконного відчужувача не

має значення, юридичні наслідки такого правочину визначаються, виходячи з особистості набувача [4, с. 229]. Звісно, тут виникає проблема, зміст якої зводиться до того, що неповноважна особа, власне, не могла передати іншій ніякого права. Таке правило є відомим ще з часів з римського права: *Nemo ad alium plus juris transferre potest, quam ipse habet*, (ніхто не може передати іншому більше повноважень, ніж він сам має). Цілком справедливо, що неуповноважений на відчуження суб'єкт, незалежно від його добросовісності, не має права власності на річ, котра передається. Тож, як та від кого отримує власність добросовісний набувач? В німецькій цивілістиці даному питанню були посвячені численні дослідження. Зрештою, була напрацьована концепція про віднесення коментованого способу отримання власності добросовісним суб'єктом від неповноважного продавця до первісних підстав набуття даного права, що, звичайно, усуває можливість правонаступництва щодо власності між попереднім та новим власником [5, с. 307].

Ще одним унікальним чинником даної концепції був висновок, що вказане первісне набуття власності має, тим не менше, двосторонній характер [6, с. 22–26]. Саме, виходячи з цієї оригінальної конфігурації, згідно з якою первісне (без речового правонаступництва) набуття власності відбулося через двосторонній правочин, дозволило обґрунтувати перехід на набувача права особи, що не приймала участі в угоді, з одночасним погашенням у неї даного права. Отже, право, яке отримується володільцем, є новим. Але завершити коментовану побудову не можна було, не знайшовши адекватної суспільно-правової підстави для такого переходу. Послідовно критично опрацювавши запропоновані іншими дослідниками припущення, що перехід на добросовісного набувача права власності відбувається з огляду на фактичну легітимізацію об'єктивної поведінки [7, с. 55] або на підставі так званого «уявного» повноваження [8, с. 645]¹, Б.Б. Черепакін, зрештою знаходить йому пояснення. Це обґрунтування має глибокі соціально-економічні засади

і надає не стільки правовий аналіз, скільки пояснення та характеристику коментованого явища. Вирішальне значення для легітимізації набутої від неповноважного продавця власності отримує нормативне надання довіри до зовнішнього прояву, видимості права, що має ознаки публічності. Фактично з метою захисту інтересів цивільного обороту право узаконює в певних випадках обґрунтовану довіру до зовнішніх фактів. Інакше кажучи, відбувається законодавчий захист довіри до видимості права відчужувача у разі, коли таке право є елементом фактичного складу отримання власності набувачем.

Звісно, в усіх випадках, коли закон захищає довіру до зовнішніх фактів, він виходить із реальних життєвих інтересів торгового обігу, і їх треба розглядати радше як виключення із загального правила та не тлумачити розширено або по аналогії [4, с. 92]. Отже, виходячи з даного принципу винятковості, перехід до набувача належного попередньому власнику права буде незаконним, якщо неповноважна особа відчужує речі, вкрадені у власника, загублені ним чи вилучені з дефектом волі, за винятком грошей, цінних паперів на пред'явника та майна, придбаного на публічних торгах [10, с. 54].

Отже, на практиці виникають ситуації, коли особа вимушена фактично володіти нерухомим майном не маючи ніякого правого титулу. Таке володіння також може бути порушене і потребувати захисту [11, с. 157]. Потреба у захисті володіння, яке не базується на правовому титулі, вже здавна обґрунтовувалася необхідністю охорони сталих фактичних речових відносин [12, с. 140]. Зокрема, Г.В. Шершеневич вказував на важливість охорони від насильства та самоуправства будь-якого володіння, в тому числі і незаконного [13, с. 159]. Які є способи цього захисту? Прийнято вважати, що головним таким способом є зперечення проти віндикації – судової вимоги власника до володільця про витребування належного йому майна. Ми опосередковано можемо погодитися з твердженням, яке зустрічається у публіцистиці, що у віндикаційному процесі має обов'язково бути вирішеним спір про право власності [14, с. 159]. Дійсно, повноваження віндиканта за диспозицією тієї ж ч. 1 ст. 388 ЦКУ мають бути безспірними. Отже, якщо виникає спір про

¹ У сучасних дослідженнях подібна думка обстоюється в роботі українського науковця Д. Черемнова, який вказує, що юридична презумпція – це припущення про наявність факту, що має юридичне значення, закріплене в законі: [9, с. 7].

право власності, наприклад, між позивачем та третіми особами, віндикація неможлива. З урахуванням цього, не можна сказати, що питання власності взагалі знаходиться поза межами віндикаційного процесу. Але де-факто матеріально-правове оформлення заперечень проти вимог віндикатора здійснено таким чином, що при пред'явленні позову про витребування майна з чужого незаконного володіння вони не можуть слугувати тільки обмеженням віндикації, бо одночасно свідчать про наявність у відповідача суб'єктивного права власності. Тож, можемо сказати, що результативність віндикаційного процесу визначає підставність пред'явлення вимог позивачем, і не впливає на якість заперечень відповідача, але наявність чи відсутність власності у відповідача має фіксуватися за наслідками процесу.

Таким чином, хоча передбачені у ст. 388 ЦК підстави для заперечень проти віндикації вважаються досить дієвим способом захисту речового права на чуже майно, ми не можемо підтримати таку позицію. Слід зазначити, що захист від вимог про витребування майна не обов'язково здійснюється тільки за допомогою посилення на наявність чинників, що обмежують віндикацію. Ще одним способом захисту нетитульного володіння є заперечення проти права власності чи іншого титулу у особи, що заявляє вимоги про витребування майна [15, с. 157; 16, с. 41–43]. Коли розвивати тезу про значення заперечень проти віндикації далі, неодмінно дійдемо висновку, який часто доводиться чути в літературі, що особа, котра незаконно але добросовісно заволоділа чужим майном може захищатися від вимог про відібрання у неї певної речі не тільки шляхом застосування наведених вище правил про обмеження віндикації, а шляхом фактичних заперечень проти права, доводячи наявність саме у неї власності на спірне майно. Іншими словами, відмова у позові ґрунтуватиметься на відсутності взагалі у позивача такого права, яке він хоче захистити, саме тому, що воно вже належить відповідачу. Причому таке отримання права власності незаконним набувачем не буде пов'язаним із впливом набувального строку. Адже ст. 330 ЦК чітко каже, що добросовісний набувач отримує власність на майно від неповноважного традента вже в момент його передачі. Відтак

заперечення проти віндикації мають значення як аргумент про наявність права у відповідача і відсутність його у позивача, а не є фактором, що обумовлює відібрання майна чи залишення його у окупанта.

Тож, насправді, наведене правозастосування правил ст. 388 ЦК не є належним, необхідно застосовувати зовсім інші способи захисту права. Пояснимо більш детально. Обмеження віндикації та набуття права власності від неповноважного відчужувача, як і набувальна давність, у цивілістиці визнаються юридичними інструментами, що дозволяють здійснити захист проти вимог про витребування майна. Вважається, що кожен з цих засобів, покликаних забезпечити сталість та розвиток цивільного обороту, базується на такому необхідному чиннику, як добра совість набувача [17, с. 83]. Дозволимо собі поставити цей, здавалося б, безспірний постулат під сумнів. Справа в тому, що добросовісність набуття речі в кожному з цих випадків має своє призначення, котре не завжди обумовлює настання тих наслідків, які можна було б очікувати. Так при отриманні майна у власність від неуповноваженого відчужувача добросовісність набувача поряд з фактом вибуття майна від власника чи першого користувача за їхньою волею є обов'язковою умовою переходу права від часу передачі речі. При пред'явленні віндикаційного позову у такому разі набувач, всупереч поширеній у літературі та правозастосовній практиці думці, має посилатися на свою добру совість, застосовуючи правило статті 330 ЦКУ, а не ст. 388 ЦКУ. Таким чином, він протиставлятиме вимозі про витребування майна своє право власності, і позивачеві суд повинен відмовити саме в силу відсутності у нього того повноваження, за захистом якого він звернувся. Отже ми приходимо до висновку, що добросовісний набувач, котрий оплатно отримав від неповноважного продавця річ, що вибула від власника (чи титульного володільця) без дефекту волі, взагалі не може скористатися правилом ч. 1 ст. 388 ЦКУ щодо заперечень проти віндикаційних вимог. Адже згідно з визначенням закону віндикаційний позов виражається такою формулою: «власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним».

Не можна підтримати іще один підхід, популярний у сучасній цивілістиці та правозастосовній практиці: про набуття добросовісним володільцем права власності у разі відмови суду у задоволенні ввідикаційних вимог. Зокрема, в літературі було запропоновано вважати відчужувальну угоду між неповноважним традентом та добросовісним набувачем «відносно дійсним» або «квазидійсним» правочином, котрий ніяк не може бути конвалідований (зцілений) наявністю тих чи інших умов обмеження ввідикації. При цьому зазначається, що у разі відмови у ввідикаційному позові до добросовісного володільця з підстав обмеження ввідикації останній набуває права власності на річ [18, с. 81]. Адже, незалежно від інших чинників, що обумовлюють заперечення проти ввідикації, встановити добру совість набувача можна лише у судовому процесі [19, с. 98–99].

Попри деякі очевидні позитиви, основним недоліком такої правової побудови є те, що поза регулюванням залишається належність права власності у випадку, якщо ввідикаційний позов взагалі не буде пред'явлений. В такому разі, якщо слідувати коментованому правилу, наявність у добросовісного набувача права власності та момент його виникнення буде значною мірою залежати від існування такого позову. Інакше кажучи, володільець має бути зацікавленим у знаходженні ввідикатора та у його домаганні. Неважко помітити, що така конфігурація, коли власність обов'язково встановлюється в судовому порядку, протирічить основним принципам речового права. Це стосується і розглядуваної ситуації: добра совість може протиставлятися праву та визнаватися підставою для виникнення суб'єктивного права лише законом, а не судом. В даному контексті можна погодитися в висловленю свого часу Г.М. Амфітеатровим думкою, що проблема підставності виникнення прав у добросовісного набувача має бути вирішена виключно шляхом нормативного санкціонування [20, с. 42].

Між тим, у класичній цивілістиці давно та усталено запроваджене визначення поняття ввідикаційного правовідношення, зміст якого зводиться до юридичного взаємозв'язку між ввідикантом-власником і фактичним володільцем, де останній зобов'язаний повернути річ в натурі [21, с. 169]. Якщо у випадках, коли майно не

може ввідикуватися від набувача (ст. 330 ЦКУ), останній набуває права власності вже в момент передачі речі, то на час пред'явлення до нього домагання про її ввітребування позивач вже не буде власником, а відтак і не може пред'являти таку вимогу. Тож слід дійти висновку, що правовий механізм набуття власності від неповноважного відчужувача фактично виключає результативність заперечень проти ввідикаційних вимог з посиланням на свою добросовісність [22, с. 252]. Для досягнення результату нетитульний володільець має посилатися не тільки на *bone fides*, а й на інші чинники. В той же час наявність необхідної їхньої сукупності якраз і означає виникнення власності у набувача в момент передачі йому речі від неповноважного продавця. Іншими словами, дієвість повного пакету заперечень проти ввідикації буде лише тоді, коли вони висуваються незаконним володільцем проти власника. Але цього просто не може статися, бо за тих же передумов набувач від часу отримання речі стає її власником.

Підсумовуючи викладене, можемо сказати наступне:

– Добросовісність набувача не має вирішального значення для заперечень проти ввідикаційних вимог. Вона за своєю сутністю не може слугувати для обмеження ввідикації, тож мусимо відкинути ту властивість юридичного засобу захисту учасника обороту, що отримав майно за угодою з неповноважним відчужувачем, яку добрій совісті не виправдано надають як численні дослідники [23, с. 9], так і чинне законодавство та судова практика.

– Добросовісне набуття речі, що вибула з володіння власника за його волею, незалежно від добросовісності традента також не є чинником, що обмежує ввідикацію. Якщо особа маючи добру совість отримала майно від неповноважного продавця, і це майно свого часу вибуло від власника чи першого титульного володільця без дефекту їхньої волі, ввідикація є взагалі неправомірною, оскільки у позивача відсутнє право, котре він намагається захистити.

– Коли суб'єкт набув майно від неповноважного продавця, і воно вибуло від вказаних вище осіб поза їхньою волею, чи набув річ безоплатно, його добросовісність не має впливу на

вирішення віндикаційного спору: рішення суду буде таким же, як і у випадку недобросовісного набуття.

– Правовий механізм обмеження віндикації має значення лише для особи, яка пред’являє такі вимоги, а не для добросовісного набувача. Останній, як вказувалося, або не є належним суб’єктом домагання, або не має права на заперечення проти нього.

– Добросовісний набувач стає або власником майна відразу після отримання речі (ст. 330 ЦКУ), або давнісним володільцем (ч. 1 ст. 344 ЦКУ). В останньому випадку він, хоча і не вправі заперечувати проти віндикації, за певних обставин (відмова у позові в зв’язку зі спливом

позовної давності за вимогою про витребування речі, непред’явлення такого позову взагалі, встановлене законом належне володіння, закінчення строку дії права на таке володіння) може отримати право власності на чуже майно.

– Особа, що добросовісно набула майно від неповноважного продавця, за обставин, вказаних у ст. 330 ЦКУ, вправі з посиланням на них заперечувати проти позову про визнання права власності.

Дані висновки мають бути відтворені і закріплені нормативно, що призведе до усунення невизначеності і колізійності у механізмах правового регулювання коментованих відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Харитонов Є.О., Саніахметова Н.О. Цивільне право України : підруч. Київ : Істина, 2003. 776 с.
2. Цюра В.В. Речові права на чуже майно : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 20 с.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2008. Т. 1. 832 с
4. Черепяхин Б.Б. Юридическая природа и обоснование приобретения права собственности от неуправомоченного отчуждателя. Труды по гражданскому праву. М. : Статут, 2001. 479 с.
5. Dernburg H. Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs und Preußens Bd. III (Sachen-recht), 4. Aufl., Halle a. S. 1908, 562 S.
6. Schwerin. Cl. von Beitrage zur Erlanterung des Begriffes der Rechtsnachfolge, Munchen. 1905., S. 19–33, bes. 31.
7. Tuhr A. Der Allgemeine Teil des deutschen Burg. Rechts, 1914, Bd. II, Erste Halfte, 658 S.
8. Carpzov Benedikt Jurisprudentia ecclesiastica seu Consistorialis rerum & quaestionum in ... Saxon. Senatu ecclesiastico & consistoro supremo ... decisarum ... libr. III /Autore Benedicto Carpzov / Hanoviae, typis Ioannis Aubry, 1652, 746 s.
9. Черемнов Д. Юридичні презумпції та фікції в цивільному процесі України : автореф. ... дис. канд. юрид. наук. 12.00.03. Одеса, 2015. 20 с.
10. Sohm Rudolf Der Gegenstand : Ein Grundbegriff des Bürgerlichen Gesetzbuches / Von Rudolph Sohm Leipzig : Duncker & Humblot , 1905. 94 S.
11. Євко В.Ю. Посесорний захист речових прав на нерухоме майно. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (Харків, 21 травня 2021 р.). С. 156–159.
12. Синайский В.И. Русское гражданское право. В 2-х т. Т. 1. 2-е изд. допол. и перераб. Київ : Прогресс, 1917. 460 с.
13. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (изд. 1907 г.). М. : СПАРК, 1995. 556 с.
14. Другова, В. А. Віндикаційний позов як засіб захисту майнових прав осіб, які не досягли повноліття, на нерухоме майно. *Наше право*. 2013. № 8. С. 157–163.
15. Черепяхин Б.Б. Приобретение права собственности по давности владения / Труды по гражданскому праву. М. : Статут, 2001. 479 с.
16. Гуйван П.Д. Набуття права власності за набувальною давністю та його відмінність від отримання власності при купівлі майна у неповноважного відчужувача. *Приватне та публічне право*. 2017. № 3. С. 41–46.
17. Скловский К.И. Применение норм о доброй совести в гражданском праве России. *Хозяйство и право*. 2002, № 9. С. 79–94.
18. Розгон О.В. Елементарна модель права власності в Україні та США. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали науково-практичної конференції (Одеса, 14–15 жовтня) 2016 р. С. 80–82.
19. Чундак М. В. Витребування майна з чужого незаконного володіння. Основні проблеми та шляхи до захисту цивільного права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 2. С. 96–100.

20. Амфитеатров Г.Н. Вопросы виндикации в советском праве. *Советское государство и право*. 1941. № 2. С. 38–47.
21. Гуліда О.М. Способи захисту права власності: поняття та класифікація. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 2. С. 168–173.
22. Скловский К.И. Собственность в гражданском праве : учебно-практическое пособие. М. : Дело, 1999. 512 с.
23. Лоренц Д.В. Виндикация: юридическая природа и проблемы реализации : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Краснодар, 2008. 22 с.